

Din ve Bilim
Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Region and Science - Journal of Muş Alparslan University Faculty of Islamic Sciences
e-ISSN: 2667-7717 Haziran/June 2024, 7(1): 41-63

Kur'an Ayetlerinde Neshin Kronolojik Tarihi Hakkında Problemler

Problems About the Chronological History of Naskh (Abrogation) in the Verses of the Qur'an

Hakan ÇAĞIRAN

Doktora Öğrencisi, Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tefsir Anabilim Dalı /
PhD Student, Muş Alparslan University, Social Sciences Institute, Department of Exegesis

Diyarbakır/Türkiye
hakan.cagiran@diyanet.gov.tr
ORCID: 0009-0004-9374-4451

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Akademik araştırma / thesis summary

Geliş Tarihi / Date Received: 26 Nisan / April 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 09 Haziran / June 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: <https://doi.org/10.47145/dinbil.1474325>

Atıf / Citation: Çağiran, Hakan. "Kur'an Ayetlerinde Neshin Kronolojik Tarihi Hakkında Problemler". *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 7 / 1 (Haziran 2024): 41-63. doi: <https://doi.org/10.47145/dinbil.1474325>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism was detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dinbil> | **mailto:** dinbil@alparslan.edu.tr

Published by Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Muş Alparslan University,
Faculty of Islamic Sciences, Muş, 49250 Turkey.

Öz

Kur'an hükümlerinin başka bir kitapla nesh edilmeyeceği; Kur'an'ın kendisinden önceki diğer ilahi kitapları nesh ettiği hususunda ihtilaf yokken Kur'an ayetlerinin birbirini nesh etme meselesi ve hadislerin Kur'an'ı nesh etme hususunda ise ihtilaf vardır. İlk dönem müfessirlerinin kahir ekseriyeti neshin Kur'an ayetleri arasında varlığını kabul eder. Onlar, Kur'an'ın kendisinden önceki kutsal kitapların neshine ek olarak, yeni kurulmaya başlayan İslam düzeninin oluşması ve kemale ermesi için neshi doğal bir olgu saymışlardır. Nesh olayı, yalnızca hüküm bildiren ayetleri kapsamakta olup inanç esaslarına etki etmez. Hükümler de zaman, mekân ve duruma göre değişebilir. Bir illete bağlı olarak konulan hüküm, illetinin değişmesi ile değişebilir. Bu görüşü benimseyenler neshin, dini vecibelerin ifasında bir kolaylık olduğu kanaatinde dirler. Kur'an ayetleri arasında neshin varlığını kabul eden müfessirler mensuh ayetlerin sayısında ittifak etmemişlerdir. Bazı müfessirler mensuh ayet sayısını 200'e kadar çıkartmış diğer bazıları da 5'e indirmiştir. İmam es-Süyûtî ifrat ve tefritten uzak kalarak mensuh hükümlerin 20 ayet olduğunu ifade etmiştir. Nesh olayının gerçekleşebilmesi için bu olayın Hz. Peygamberin (s.a.v.) hayatta olduğu süre içerisinde olması, nasih ve mensuhun şer'i-amelî hükümler ile alakalı olması, (ihtilafı olsa da) mensuh ayetin amel edilebilecek kadar bir süre yürürlükte kalmış olması, iki ayet arasında cem ve telif imkanının bulunmaması ve nesh eden ayetin neshe uğrayan ayetten sonra inmiş olması gibi bazı şartlar vardır. Nesh olduğu söylenen ayetlerin arasında çelişkilik durumu vardır. Ancak sadece ayetlerin birbiriyle çelişki içinde olması neshin hükümünün çıkarılması için yeterli değildir. Bu konuda en önemli nokta tarihsel kronolojidir. Bundan dolayı da bu çalışmada neshin şartlarından olan kronolojik tarih araştırılmıştır. "Ayet kronolojisi" terimi, nesh olduğu iddia edilen ayetler arasındaki tarihsel bağlamın göz önünde bulundurulması, nasih ve mensuh ayetlerin zamanının belirlenmesini ifade eder. Nesh kavramının kabul edilmesi için, nasih ayetin mensuh ayetten sonra nazil olması gerektiği prensibi önemlidir. Kronolojinin dikkate alınması, İslam hukukunda ve tefsir biliminde neshin belirlenmesi için yapılan çalışmalarda önemli bir yöntemdir. Bu bağlamda kronolojinin tespiti ayetlerin nüzul sırasının belirlenmesi, ayetlerin iniş sebeplerini ve bağlamını bildiren siyer ve hadis ilmi, özellikle ilk dönem müfessirlerin görüşleri ve onlara dayandırılan rivayetlerle belirlenmektedir. Bazı görüşlere göre neshin olgusunda kronolojik tarihin dikkate alınmadan hüküm verildiği söylenmişse de bu çalışma ile önemli bir kaynak olan İmam es-Süyûtî ve onun gibi nesh konusunda uzmanlaşmış otoritelerin tarihsel bağlamı dikkate aldığı tespit olunmuştur. Bu çalışmada ele alınan ayetlerin tamamında kronolojik olarak neshin olayının gerçekleşmesi mümkündür. Zira her birini araştırdığımız ayetlerde nasih ayet, mensuh ayetten sonra nazil olmuştur. Bu da ilgili ayetlerde neshin olayının gerçekleştiği hususunu ortaya çıkartmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Ayet, Nasih, Mensuh, Kronoloji.

Abstract

The provisions of the Quran will not be abrogated by another book; While there is no disagreement about the Quran abrogating other divine books before it, there is a disagreement about the issue of Quran verses abrogating each other and hadiths abrogating the Quran. The overwhelming majority of early commentators accept the existence of abrogation among the verses of the Quran. In addition to the Qur'an's abrogation of the previous holy books, they considered the abrogation a natural phenomenon for the formation and perfection of the newly established Islamic order. The issue of abrogation only covers the verses that give judgment and does not affect the principles of faith. Provisions may also change depending on time, place and situation. A provision made due to a cause may change as the cause changes. Those who adopt this view are of the opinion that abrogation facilitates the performance of religious duties. Commentators who accept the existence of abrogation among the verses of the Quran do not agree on the number of abrogated verses. Some commentators increased the number of abrogated verses to 200, while others reduced them to 5. Imam al-Suyuti, staying away from exaggeration and negligence, has stated that the abrogated provisions were 20 verses. In order for the abrogation (naskh) event to occur, this event must have occurred during the lifetime of the Prophet (pbuh), the abrogating (nasikh) and the abrogated (mansukh) must be related to the shariah-practical provisions, the abrogated verse must have remained in force for a long enough time to be acted upon (even though it is controversial, there is no possibility of combining and composing between the two verses. And there are some conditions such as the abrogating verse having been revealed after the abrogated verse. There is a contradiction between the verses that are said to be abrogated. However, just the fact that the verses contradict each other is not sufficient for the decree of abrogation to be issued. The most important point in this regard is historical chronology. Therefore, in this study, chronological history, which is one of the conditions of abrogation, was investigated. The term "verse chronology" refers to determining the time of the abrogating (nasikh) and the abrogated (mansukh) verses, considering the historical context between the allegedly abrogated verses. For the concept of naskh to be accepted, the principle that the abrogating (nasikh) verse must be revealed after abrogated (mansukh) verse is important. Taking chronology into consideration is an important method in studies to determine abrogation in Islamic law and tafsir science. In this context, the determination of chronology is determined by determining the order of revelation of the verses, the science of sirah and hadith, which informs the reasons and context of the revelation of the verses, especially the views of the early period commentators and the narrations based on them. According to some views, it has been said that the phenomenon of naskh was judged without considering chronological history, but with this study, it was determined that Imam al-Suyuti, who is an important source, and authorities specialized in naskh like him took the historical context into consideration. In all 20 verses we discussed in this study, it is possible for the abrogation event to occur chronologically in the verses that are stated to be abrogated. Because in the verses we have researched, the abrogating (nasikh) verse was revealed after the abrogated verse. This issue gives us a clue that the abrogation event took place in the relevant verses.

Keywords: Commentary, Verse, Nasikh, Mansukh, Chronology.

Giriş

Kur'an, insanların dünya ve ahiret mutluluğunu hedefleyen ilahi bir kitaptır. Dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmek, Kur'an'ı anlamaktan geçer. Tarih boyunca yazılan tefsirler, Kur'an'ı daha iyi anlamaya yönelik çabalardır. İlim adamları, Kur'an'ın derin anlamlarını, hukuki hükümlerini, ahlaki öğretilerini ve ilahi mesajını açıklamak ve yorumlamak amacıyla tefsirler kaleme almışlardır. Bu çabalar, Kur'an'ın farklı bağlamlarda, tarihsel ve kültürel şartlara göre anlaşılmasını sağlamış ve Müslüman toplumun dini, sosyal ve hukuki hayatını şekillendirmiştir. Mufessirlerin bu çabalarına bağlı olarak Kur'ani ilimler doğmuştur. Kur'ani ilimlerden bir tanesi de nesih meselesidir. Kur'an'ı Kerim'i iyi anlayabilmek ve onun âyetleri hakkında doğru hükümler verebilmek için nesih meselesini bilmeye ihtiyaç vardır. Nesih olayının gerçekleşmesi için de nesh eden âyetin, neshedilen (mensuh) âyetten sonra nazil olması gerekmektedir.¹ Dolayısıyla neshin varlığı için ayetler arasında tarihi kronolojinin tespiti büyük önem arz etmektedir. Bu çalışma ile aralarında nesih bağı olan ayetlerin ne zaman nazil olduğu belirlenecektir. İlgili âyetlerde tarihsel olarak neshin mümkün olup olmadığı tespit edilerek Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlanacaktır.

Bu çalışmada araştırma konusu olarak Kur'an ilimlerinden olan nesih olgusunda kronoloji araştırılmıştır. Nesih meselesi, sadece usul kitaplarında kendisine yer edinmekle kalmamış konu ile ilgili olarak ilk dönemden beri müstakil eserler de yazılmıştır. Ayrıca gerek tez olsun gerek makale olsun akademik çalışmalarda da bu konu detaylı bir şekilde ele alınıp araştırılmıştır. Ulaşabildiğimiz kadarıyla konu hakkında 3 tane doktora tezi, 24 tane yüksek lisans tezi ve 42 tane makale yazılmıştır. Bu araştırmalarda neshin varlığı problemi, nesih tartışmaları, neshin çeşitleri ve türleri, bazı âlimlerin neshe bakış açısı gibi konular ele alınmıştır. İncelemeler neticesinde neshe konu olan ayetlerin kronolojik tarihi hakkında görülen eksiklik üzerine bu çalışma yapılmıştır.

Çalışma yapılırken ilk dönem nesih kitaplarından, tefsir kaynaklarından, hadis ve siyer kitaplarından ve akademik çalışmalardan istifade edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada, konunun anlaşılmasına katkı sağlaması için konuya giriş yapılmadan önce nesih ile alakalı bazı genel bilgiler verilecektir. Konu araştırılırken önce mensuh ayet peşinden hangi ayet ile nesh edildiği zikredilecektir. Gerektiği yerlerde ayetlerin sebab-i nüzulü araştırılıp ilgili ayetlerin ne zaman nazil olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Nesih Kelimesinin Lügat ve İstilah Anlamları

Nesih kelimesi, Arapça sözlüklerde pek çok anlamda kullanılmıştır. Aşağıda zikredilenler onun kullanıldığı bazı anlamlarındandır.

Yok etmek (ortadan kaldırmak): Arapların " *نسخت الشمس الظل* " (Güneş gölgeyi yok etti) ve yine " *نسخت الريح المشي* " (Rüzgâr çölde yürüme izlerini yok etti) ifadelerinde bu anlamda kullanılmıştır.² Kur'an-ı Kerim'de Allah'ı Teâlâ: " *Allah şeytanın attığı (vesveseyi) yok eder. Sonra Allah ayetlerini sağlam olarak yerleştirir.* " ³ Buyururken de "nesih" kelimesi sözlük anlamındaki mezkûr anlamda kullanılmıştır.⁴ Bir yerden başka bir yere nakletmek: "Kitabı nesh ettim" (lafzını ve hattını başka bir yere naklettim)

¹ Abdulcelil Bilgin, *Kur'an'ı Tanımak* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2018), 202.

² Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Kahire: Dârü'l Mearif, 1950), 14/243; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhîlu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Darü'l Kütübü'l-Arabi, 1996), 2/72; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis. fi ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Daru'l-İlm, 2014), 260.

³ el-Hac 22/52.

⁴ Ebubekir Muhammed b. Müslim İbn Şihâb ez-Zührî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh fi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Mahmud (Kahire: Daru İbni Affan, 2008), 27; Celalüddin b. Abdürrahman es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Risaletü'n-Naşirin, 2013), 462; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fi ulûmi'l -Kur'an* (Beyrut: Darü'l- Ceyl, ts.) 87; Salih, *Mebâhis. fi ulûmi'l-Kur'ân*, 260.

örneğinde bu anlamda kullanılmıştır. هَذَا كِتَابُنَا يُطَوُّ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَشِيعُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ "Bu, size karşı gerçeği söyleyen kitabımızdır. Çünkü biz yaptıklarımızı (meleklerle) kaydettiriyorduk.5" mealindeki ayette bu anlamda kullanılmıştır.6 Tebdil etmek, değiştirmek: Kur'an-ı Kerimde aynı anlam Arapçadaki "tebdil" lafzıyla geçmektedir: وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ "Biz bir ayeti başka bir ayet ile değiştirdiğimizde"7 ayetinde bu anlamı ifade etmektedir.8

Nesh, istilahta ise şer'i bir hükmün kendisinden daha sonra gelen başka bir şer'i hüküm ile yürürlükten kaldırılması demektir. Bu tarife göre önceki şer'i hükmü ilga eden, yürürlükten kaldıran yeni hükme "Nasih", hükmü yürürlükten kaldırılan önceki hükme "Mensuh", bu işleme de "Nesh" denilmektedir.9

2. Neshin Önemi

Kur'an'ın Kur'an ile tefsirini bilmeyen, Allah Resülü'nün (s.a.v.) ayetleri nasıl açıkladığını araştırmayan, Ayetlerin nüzul sebeplerini, nasih-mensuh vb. Kur'an ilimlerini bilmeyen; ayetlerin taşıdığı ilmi ve fıkhi manalarına aşina olmayan; Arap dilinden ve istilahi anlamlarından habersiz olan kişilerin Kur'an'dan hüküm çıkartıp onu tefsir etmesi uygun değildir. Bu konu ile alakalı Hz. Ali (ö. 661), nesh hakkında malumatı olmayıp insanlara Kur'an'dan nasihat eden bir kişiye "Bizim mescidimizden çık, burada vaaz etme. Hem kendin helak oldun hem de insanları helak ettin" diyerek nasih ve mensuhun önemine işaret etmiştir.10 Görüldüğü gibi Hz. Ali, nasih ve mensuh hakkında bilgisi olmayan kişilerin Kur'an hakkında hüküm çıkartıp onu tefsir etmelerini yasaklayarak böyle kişilerin insanları helak ettiğini söylemiştir. Bu husus da nasih ve mensuh konusunun önemini ifade etmektedir. Zira nasih ve mensuhu bilmeyenler, kaldırılan hükümleri geçerli sanıp ona göre hüküm vererek hem kendileri günaha bulanır hem de kendisine tabi olanları saptırır. Gerçi Hz. Ali'nin nesh ifadesinden bu olayın hükmünün kaldırılması mı yoksa tahsis ve takyit ifade ettiği anlaşılmamaktadır.11 Zira selef âlimleri, nesh kelimesine âmın tahsisi, mutlakın takyidi, mutlakın mukayyede hamledilmesi gibi anlamlar yüklemiştir.12 Nesh konusu, İslam fıkıh ve hukukunun en önemli konularındandır. Konu hakkında imam Şafiî, Kur'an ve hadisle iştigal eden bir kişinin ilk bilmesi gereken şeyin nesh meselesi olduğunu söylemiştir.13 Bundan dolayıdır ki fetva verme makamında olan ya da Kur'an'ı tefsir eden müfessirlerin nasih ve mensuhu bilmeleri gerekir.14

Nesh Olgusunun Oluşabilmesi İçin Gerekli Şartlar

Nesh kavramının tanımında belirtilen şartlar şunlardır:

1) Nesh edilen mesele, şer'i bir hüküm olmalıdır. Bu, inanç esasları, kıssalar veya öğüt niteliğindeki ayetler gibi hükümlerin neshe tabi olmayacağı anlamına gelir.

⁵ el-Casiye 45/29.

⁶ İbni Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/243; Zührî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh fil'l-Kur'ân*, 27; Süyûtî, *el-İtkân*, 462; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'an*, 2/72; Sâlih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, 260.

⁷ el-Nahl 16/101.

⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/243; Süyûtî, *el-İtkân*, 462; Sâlih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, 260.

⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, 463; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'an*, 2/76; Sâlih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, 261; Zekiyüddin Şaban, *Usulü'l-fikhi'l-İslami* (İstanbul: Mektebetü'l-Hanifiyye, ts.), 396; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Vecîz fi usûli'l-fikh* (Beyrut: Darü'l-Fıkr, 2010), 237; M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (İstanbul, Kitap Dünyası Yay. 2016), 312; Abdülcelil Bilgin, *Kur'an'ı Tanımak Tarih-Dil-Yorum* (Ankara: Araştırma Yay. 2018), 202.

¹⁰ Ebû Cafer Ahmet b. Muhammed en-Nehhâs, *Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-mensûh* (Kuveyt: Mektebetü'l-Felâh, 1988), 2; Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Darü'l-Marife ts.), 2/2; Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*, 462.

¹¹ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 323.

¹² Yusuf el-Kardavî, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, çev. M. Nurullah Aktaş (İstanbul: Nida Yay. 2015), 393.

¹³ Zührî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh fil'l-Kur'ân*, 7.

¹⁴ Hasan Karakaya, *Fıkıh Usulü* (İstanbul, Beka Yayıncılık, 2017), 634.

2) Nesh eden ve neshe uğrayan hüküm arasında, şer'i delil olarak kabul edilebilecek bir delilin bulunması gerekir.

3) Hükümü nesh edecek olan delil, nesh edilecek hükümden sonra gelmelidir.

4) Bu iki delil arasında, birbiriyle çelişen veya zıt hükümler bulunmalıdır ve bunlar arasında çözümlenmeye imkân vermeyecek derecede bir tezat olmalıdır.¹⁵

Neshin Kur'an ayetleri arasında varlığını kabul eden alimler, nesh oluşabilmesi için belirtilen şartlar konusunda genel bir mutabakata varmışlardır. Ancak, bazı konularda hala ihtilaf söz konusudur. Örneğin, Kur'an'ı nesh eden hükmün yine Kur'an olması veya Sünnetin neshinin yine Sünnetle olması gibi konularda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu konulardaki farklılıklar, alimlerin delil yorumlama metodolojileri ile Kur'an ve Sünnet'in nasıl anlaşılması gerektiği konularında farklı yaklaşımlarından kaynaklanabilir.¹⁶

3. Neshin Varlığını Kabul Edenlere Göre Mensuh Ayetlerin Sayısı

Kur'an'da neshin varlığını kabul eden müfessir ve usulcüler arasında, mensuh ayetlerin sayısı konusunda bir ittifak sağlanamamıştır. Bu konuda farklı görüşler öne sürülmüş, bazıları mensuh ayetlerin sayısını 200 veya daha fazla olarak belirtirken, diğerleri bu sayıyı 5'e kadar indirmiştir. İmam Süyûtî, bu konuya temas ederek, Kur'an'daki mensuh ayetleri çoğaltmaya çalışanların amacını açıklayıp yaptığı araştırma sonucunda mensuh ayetlerin sayısını 20 ile sınırlandırmıştır.¹⁷ Mensuh ayetlerin sayısında ittifak olmamasının birkaç sebebi vardır. Bunlardan biri, çeşitli müfessirlerin cem veya bağdaştırma yöntemlerine başvurmalarıdır. Bazı müfessirler, birbiriyle çelişkili olan ayetleri bir araya getirmeye çalışırken, diğerleri ise bu yaklaşımı tercih etmemiş ve seleften gelen rivayetleri olduğu gibi kabul etmişlerdir. İkinci bir sebep ise, ayetleri birbiriyle bağdaştırmada kullanılan metodların farklı olmasıdır. Bu durum da müfessirler arasında farklı yorumlara ve sonuçlara yol açmaktadır. Bu nedenlerle, mensuh ayetlerin sayısı konusunda tam bir ittifak sağlanamamıştır.¹⁸

4. Kur'an Ayetlerinde Neshin Kronolojisi

Ayet kronolojisinden kastımız, nesh olduğu söylenen ayetler arasındaki tarihsel bağlamın dikkate alınıp nasih ve mensuhun zamanın belirlenmesidir. Yani tarihsel kronolojinin varlığı şarttır. Nesh olduğu söylenen pek çok ayet hakkında bu tarihi bağlam dikkate alınmamışsa da bu çalışma ile anlaşılacağı gibi bizim baz aldığımız kaynak -İmam es-Süyûtî- bu tarihi göz önünde bulundurmamıştır. Çünkü nesh konusunda derin araştırma yapanlardan biri de imam Süyûtî'dir. Bu çalışmada nesh olduğunu varsaydığımız ayetleri zikrederken onun tespiti göz önünde bulundurulacaktır.

5. 1. Kiblenin Tahvili

İlk başta herhangi bir tarafa yönelerek namaz ibadetine ruhsat veren *وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ* "Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır. Şüphesiz Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, çok bilgilidir."¹⁹ Bu ayet, sadece Kabe'ye yönelmeyi emreden *قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ* "Yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir."²⁰ ayet ile nesh edilmiştir.²¹

¹⁵ Zürcânî, *Menâhilu'l-irfan fi ulumi'l-Kur'an*, 2/76; Bilgin, *Kur'an'ı Tanımak Tarih-Dil-Yorum*, 203.

¹⁶ Zürcânî, *Menâhilu'l-irfan fi ulumi'l-Kur'an*, 2/77; Sâlih, *Mebhis. fi ulûmi'l-Kur'ân*, 261; Zühaylî, *el-Vecîz fi usûli'l-fikh*, 238-239.

¹⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 127.

¹⁸ Karakaya, *Fıkıh Usulü*, 651.

¹⁹ el-Bakara 2/115.

²⁰ el-Bakara 2/149.

İbni Abbas'ın (ö. 687) zikrettiğine göre Namaz, Miraç'ta farz kılınmıştır.²² Allah Resulü Medine'ye gelirken Kudüs'teki Beytü'l-Makdis'e yönelerek namaz kılıyordu.²³ Bu konu ile ilgili Buhârî (ö. 870) de Berrâ' (ö. 641) dan rivayetle şu hadisi nakleder: "Peygamber(s.a.v.) Medine'ye ilk geldiğinde Kudüs'e yönelerek namaz kıldı. O, on altı ya da on yedi ay boyunca bu şekilde namaz kıldı. Bu arada Allah elçisi kiblesinin Kâbe olmasını arzuluyordu. Nihayet kiblenin Kâbe olduğu bildirildi. Peygamber'in Kâbe'ye yönelerek kıldığı ilk namaz ikinci namazıydı."²⁴

Mezkur hadisten de anlaşılacağı gibi neshe uğrayan ayetin hicretten önce; nesh eden ayetin hicri ikinci yılda nazil olduğunu söyleyebiliriz. Mekke'deki Mescid-i Haram (Kâbe) yerine Kudüs'ün kible olarak seçilmesi, Müslümanların Mekke'deki müşriklerle arasına mesafe koyma amacı taşıyordu.

5.2. Vasiyet Uygulamasının Değişmesi

İslam'ın ilk yıllarında vasiyet uygulaması farz kılınmıştır. Vasiyetin farz olduğunu ifade eden "كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ" *"Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakıncılara bir borç olmak üzere farz kılındı."*²⁵ ayet, miras paylarını belirleyen مِثْلَ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ *"Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder..."*²⁶ ayet ile nesh edilmiştir.

İlk ayetten anlaşılan vasiyet uygulaması, İslam'ın ilk yıllarında uygulanmıştır.²⁷ Bu uygulama, en-Nisâ suresinin 4/11. ayeti olan miras ayeti ve (hadisin Kur'an'ı nesh edebileceğini söyleyenlere göre) Peygamber (s.a.v.)'in veda haccında söylediği *"Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Artık varis olana vasiyetle mal bırakmak yoktur"*²⁸ hadisi ile nesh edilmiştir.²⁹

en-Nisâ suresi 11. ayetin inmesine sebep olan olay ile ilgili olarak İbni Kesîr (ö. 1373) İmam Ahmed'ten (ö. 855) rivayetle şu olayı zikreder: *"Sa'd b. Ebi Rebi'in hanımı Rasulullah'a (s.a.v.) geldi ve 'ey Allah'ın Resulü! Bu iki kız: Sa'd b. Ebi Rebi'in kızlarıdır. Babaları Uhud'da seninle birlikte iken şehit oldu. Amcaları bunların mallarını alıp geride onlara hiç mal bırakmadı. Bu kızlar ancak malları olsa nikâhlanır" dedi. Peygamber de "bu konuda Allah hüküm verir" buyurdu. Daha sonra miras ayeti nazil oldu. Peygamber, bu kızların amcalarına haber gönderip bu iki kıza üçte iki, annelerine sekizde bir ver kalanı senindir diye haber gönderdi."*³⁰

Bu rivayetten anlaşıldığına göre miras ayeti, Uhud savaşından sonra nazil olmuştur. Uhud savaşı, hicri üçüncü yılda yapıldığına³¹ göre bu ayetin Medine döneminin ortalarında nazil olduğu

²¹ Zührî, *en-Nâsih ve'l-mensûh fil'l-Kur'ân*, 55; Nehhâs, *Kitâbü'n-Nâsih ve'l-mensûh*, 8; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Darü'l-Marife 2013), 99; Süyûti, *el-İtkân*, 467.

²² Ahmet Özel, "Kible", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 2002), 25/365.

²³ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/194.

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh* (Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "İmân" 30; "Tefsiru's-Sure" 12.

²⁵ el-Bakara 2/180.

²⁶ En-Nisâ 4/11.

²⁷ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 120.

²⁸ Tirmizî, "Vesâyâ", 5.

²⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Kahire: Darü'l-Hicr, 2011), 3/390-395; Süyûti, *el-İtkân*, 466; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 120; Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. 2006), 1/273.

³⁰ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, 1996), 3/370.

³¹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 3/370.

ortaya çıkar. Zaten Nisâ suresindeki ayetler, hicri dört ve altıncı yılları arasında nazil olmuştur.³² Bu durumda mensuh ayet, İslam'ın ilk yılları olan Mekke'de nazil olmuşken onu nesh eden ayetin de Medine döneminde nazil olduğu ortaya çıkar.

5.3. Oruç Hükümünün Değişmesi

Oruçtan bahseden *وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ* "ona güç yetirenler de fidye vermeleri gerekir (oruç tutamaya gücü olanlar da isterse oruç tutmayıp fidye verebilir)."³³ ayetin anlamının bu şekilde olduğunu söyleyenlere göre bu ayet, daha sonra nazil olan *فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ* "sizden kim bu ayı idrak ederse bu ayı oruçlu geçirsin"³⁴ ayet ile nesh edilmiştir.³⁵

Nitekim Muaz b. Cebel'in (ö. 639) naklettiğine göre Peygamber (s.a.v) Medine'ye hicret ederken sadece Aşûre ve her ayın üç günü oruç tutardı. Sonra yüce Allah "Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakımasız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç farz kıldı. İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar. Oruç tutmaya gücü olanlar da bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye verip (oruç tutmaya bilir)" ayeti ile orucu farz kılınca dileyenler oruç tuttu dileyenler de bir fakiri doyuracak kadar fidye verdi. Nitekim Buhârî'nin de rivayet ettiği hadise göre 2/184. ayet indiğinde dileyen kişi oruç tuttu dileyen fidye verip oruç tutmamıştır.³⁶ Daha sonra Yüce Allah, mükim olanlara orucu farz kılıp oruç tutamayan ihtiyarlara fidye ödeyerek oruç tutmamaları hususunda ruhsat veren "sizden kim bu ayı idrak ederse bu ayı oruçlu geçirsin. (İhtiyarlık ya da şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup) oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakiri doyuracak kadar fidye gerekir."³⁷ ayetini inzal ederek önceki hükmü nesh etmiştir.³⁸

Orucun farz olduğunu bildiren bu ayet hicri 18. ayda nazil olmuştur.³⁹ Yani Medine döneminin ilk yıllarında nazil olmuştur. Hem ayetin kendi siyakından hem de yukarıda zikredilen rivayetlerden hükmü değiştiren 2/185. ayetin daha sonra nazil olduğu sonucuna varılır.

5. 4. Haram Aylarda Savaşma Hükümü

Haram aylarda savaşmayı yasaklayan *يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ* "Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahdır. Allah'ın yolundan menetmek ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'dan (insanları) engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne de öldürmekten daha ağırdır."⁴⁰ bu aylarda savaşa ruhsat veren *وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا* "O aylarda kendinize zulmetmeyin, müşrikler sizinle topyekün savaştıkları gibi siz de onlarla topyekün savaşın. Bilin ki Allah buyruklarına karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir."⁴¹ ayet ile nesh edilmiştir.⁴²

İslam öncesi dönemde Araplar, haram aylarda (Receb, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem) savaşlara ara verir ve ateşkes ilan ederlerdi. Hicri 2. yılın Cemâziyelâhir ayının son günlerinde,

³² Karaman vd., *Kuran Yolu Tefsiri*, 2/29.

³³ el-Bakara 2/184.

³⁴ el-Bakara 2/185.

³⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, 466.

³⁶ İbni Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/177.

³⁷ el-Bakara 2/184.

³⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/419; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 121; Ebü'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Celâleddin es-Süyûtî-Celâleddin Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, *Tefsîrü'l-Celâleyn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 34.

³⁹ Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2013), 410.

⁴⁰ el-Bakara 2/217.

⁴¹ et-Tevbe 9/36.

⁴² Süyûtî, *el-İtkân*, 466.

Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Abdullah b. Cahş liderliğindeki sekiz kişilik askeri birliği, Mekkeli müşriklerin kervanına saldırmak üzere gönderdi. Kervanın lideri Amr b. Hadramî idi. Birlik, kervana saldırması sonucunda kervan liderini öldürdü ve iki kişiyi esir aldı, ardından ganimetlerle birlikte Medine'ye döndü. Bu askeri harekât, Mekkeli müşriklerin haberi olmadan haram aylardan biri olan Receb'in ilk gününe denk gelmişti. Kureys, bu olayı öğrendiğinde, "Haram aylarında savaş mı yapılır?" diyerek Hz. Peygamber ve Müslümanlar hakkında propagandaya başladı.⁴³ Bazı tefsirler, Bakara Suresi'nin 2/217 ayetinin bu olaya atıfta bulunduğunu ifade etmişler ve gelişme sebebini bu olayda göstermiştir.

Taberî, Tevbe Suresindeki ilgili ayetin nesh ettiği iddiasına yönelik şu ifadelerde bulunmaktadır: "Tüm siyer alimleri, Hudeybiye Barışı'ndan önce Hazret-i Osman'ın müşrikler tarafından öldürüldüğü haberi üzerine Rasûlullah'ın, sahabeleriyle birlikte müşriklerle savaşmak üzere "Biat-ı Rıdvan" yaptığı ve bu biatin Zilkade gibi bir haram ayda gerçekleştiği konusunda ittifak etmişlerdir. Barıştan sonra Rasulullah savaştan vazgeçmiştir. Bu olay, açıklamakta olduğumuz ayette zikredilen haram aylarda savaşmanın yasak olduğu hükmünden sonra meydana gelmiştir. Çünkü Abdullah b. Cahş olayı Hicret'in ikinci yılında, Hudeybiye Barışı ise Hicret'in altıncı yılında, Huneyn ve Taif olayları ise Hicret'in sekizinci yılında yaşanmıştır.⁴⁴ Müfessir İzzet Derze de bu ayetin Tevbe savaşında nazil olduğunu zikreder.⁴⁵Bu bilgiler ışığında mensuh olan ayetin hicri ikinci yılda, onu nesh eden ayetin ise hicri dokuzuncu yılda nazil olduğu ortaya çıkmaktadır.

5.5.Haram Aylarda Dokunulmazlık

Haram aylarda savaşmayı yasaklayan الْحَرَامَ الْأَشْهُرَ وَاللَّيْلَةَ وَالنَّهَارَ وَاللَّيْلَةَ وَالنَّهَارَ وَاللَّيْلَةَ وَالنَّهَارَ "Ey iman edenler! Allah'ın işaretlerine, haram aya (onu helal sayıp) saygısızlık etmeyin."⁴⁶ayet daha sonra haram aylarda savaş izni veren الْكَافِرِينَ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ فَاقْتُلُوهُمْ "Mescid-i Harâm civarında onlar sizinle savaşmadıkça siz de orada onlarla savaşmayın. Şayet sizinle savaşmaya kalkışlarsa o zaman onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir!⁴⁷" وَجِدْتُمُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ "onlara mühlet verilen aylar bitince, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün"⁴⁸ ayetleri ile neshedilmiştir.⁴⁹

Haram aylarla ilgili uygulamalar, Hz. İbrahim döneminde başlayan Hac ibadetiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu dönemde insanlar, haram aylarda ilan edilen ateşkes sürecinde güvenli bir ortamda hac ibadetini gerçekleştirirken, Mekke halkı da ticaret faaliyetlerini sürdürerek geçimlerini sağlamıştır. İslam öncesi Arap toplumlarının haram aylarda kan dökülmemesi ve barışın korunması geleneği, İslam'ın yayılmasıyla da devam etmiştir. Ancak daha sonra indirilen Bakara Suresi'nin 2/191. Ayeti ve Tevbe Suresi'nin 9/5 ve 28. ayetleri, hangi koşulda olursa olsun müşriklerle savaşılmasını emrederek bu geleneği sonlandırmıştır.⁵⁰

Mâide suresi 5/2. ayet, Hutâm adında bir kişi hakkında inmiştir. Hutâm, Yemâme'den Medine-i Münevvere'ye Peygamber (s.a.v.)'i görmeye gelir. Yanındaki atlıları Medine dışında bırakarak yalnız başına Efendimiz'in huzuruna girer ve şöyle sorar: "İnsanları neye davet ediyorsun?" Allah Resûlü (s.a.s.) ise: "Allah'ın birliğine şehâdet etmeye, namaz kılmaya, zekât vermeye" şeklinde cevap verir. Hutam, bu daveti kabul ettiğini ima ederek, "Ancak, kabilem içinde önemli büyüklerimiz var. Onlara danışmadan karar veremem. Onları ikna edersem, Müslüman olabilirler ve onları size getirebilirim" der ve oradan ayrılır. Hutam, Efendimiz'in yanına girdiğinde, Resûl-i Ekrem (s.a.s.) ashâbına hitaben, "Yanınıza şeytanın diliyle konuşan bir adam girdi" der. Çıkışında ise, "Bu adam sizin aranızda kâfir

⁴³ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 135; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/307; Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/341.

⁴⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 4/315.

⁴⁵ Derze, *et-Tefsîrû'l-hadîs*, 9/430.

⁴⁶ el-Mâide 5/2.

⁴⁷ el-Bakarâ 2/191.

⁴⁸ et-Tevbe 9/5.

⁴⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, 466.

⁵⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/206.

yüzüyle girdi ve bir zalimin çıkışıyla ayrıldı. O kişi Müslüman değildir" şeklinde ifade eder. Hutam, Medine'den çıkarken Medinelilerin otlatmak için dışarı saldırdığı hayvanları alıp götürür. Müslümanlar onu kovalar, ancak kaçmayı başarır ve yakalanamaz. Daha sonra Allah Resûlü (s.a.s.), Umretu'l-kazâ için Mekke-i Mükerreme'ye girerken, Yemâme hacıların seslerini duyar ve ashâbına "Bunlar Hutâm ve arkadaşlarıdır" der. Hutâm, Medinelilere ait hayvanları gasp ederek Mekke'ye getirir ve Kurban Bayramı'nda kurban olmaları için nişanlar. Efendimiz'in yanında bulunan Müslümanlar, Hutâm'ı yakalamak için harekete geçtiklerinde, bu ayet iner.⁵¹

Bu ayeti nesheden Tevbe suresinin 5. ayeti ise hicretin dokuzuncu yılı nazil olmuştur. Rasulullah (s.a.v) o yıl hacca gidemediği için hac emiri olarak Hz. Ebubekir'i tayin etti. Hz. Ebubekir, Hac için Medine'den ayrıldıktan sonra Tevbe suresi nazil olmuştur. Peygamber (s.a.v.) bu sureden inen 40 ayeti insanlara bildirmesi için Hz. Ali'yi görevlendirmiştir.⁵² Yani Mensuh olan ayet Maide 5/2 kaza umresinin yapıldığı hicri yedinci yıl; Nasih olan ayet Tevbe 9/5 ise hicri dokuzuncu yıl nazil olmuştur.

Eşi Ölen Kadının İddeti: Erkeğin ölmesi durumunda karasının 1 yıl kocasının evinde beklemesi hükmünü bildiren وَالَّذِينَ يَتُوفُونَ مِنْكُمْ وَيُزُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ "İçinizden vefat edip de geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmaksızın eşlerinin geçimliliğini vasiyet etsinler."⁵³ ayet, bu süreyi 4 ay 10 gün ile sınırlayan وَعَشْرًا "İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler."⁵⁴ ayet ile neshedilmiştir.⁵⁵

Bu neshe delil olarak şu olay rivayet edilmektedir: Abdullah b. Zübeyr (ö. 692), mushafı yeniden yazdıran Hz. Osman'a (ö.656), "Bunu bir başka âyet neshetti, hükmünü kaldırdı, buraya niçin yazdırıyorsun?" demiş, Hz. Osman da ona, "Kur'an'da bulunan hiçbir şeyin yerini değiştiremem" cevabını vermiştir.⁵⁶ Hz. Osman'ın ona "Kur'an'da bulunan hiçbir şeyin yerini değiştiremem" sözü, bu neshin Peygamberin tevkifi ile gerçekleştiğine delildir.⁵⁷ Yani Hz. Osman, Kur'an'daki ayetlerin yerleştirilmesi ve hükümlerinin belirlenmesi konusunda Peygamber (s.a.v) Efendimizin yetkili olduğunu ve herhangi bir değişikliğin ancak onun yönlendirmesiyle yapılabileceğini ifade etmek istemiştir. Abdullah b. Zübeyr gibi nüzul ortamına şahit olan bir müfessirin bu ayetin neshedildiğini Hz. Osman'a söyleyip Hz. Osman'ın onu destekler mahiyette cevap vermesi bunun neshine delildir.

Eşi ölen kadının iddeti ile alakalı Zeynep binti Ümmi Süleym de Bakara 2/234. ayet ve miras hukukunun düzenlenmesiyle nesh edildiğini söylemiştir.⁵⁸ Bu ayet ile kocası ölen kadınla ilgili olarak ilk ayetten anlaşılan vasiyet, miras ile neshedilmiş, mesken ise bazı müfessirlere göre neshedilmiş olup bazılarına göre ise sabittir.⁵⁹ Ayetlerin kronolojik sırası ve bağlamları dikkate alınarak, İslam hukukçuları ve müfessirler, nesih hükümlerini belirlemişlerdir. Kocası ölen kadınların durumu ile ilgili bu ayetler, nesih kavramının hem teorik hem de pratik yönlerini anlamak için önemli bir alan sunmaktadır.

⁵¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/474.

⁵² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 410; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 424.

⁵³ el-Bakara 2/240.

⁵⁴ el-Bakara 2/234.

⁵⁵ Ebû Abdullah Muhammed eş-Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, thk. Abdullah Umeyre (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1994), 1/447; Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Neseî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl* (Beyrut: Darü'l-Marife, 2008), 126; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 147.

⁵⁶ Buhârî, "Tefsir", 41.

⁵⁷ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Daru't-Tunisiyye, 1984), 2/471.

⁵⁸ Halil İbrahim Acar, "İddet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yay. 2000), 21/467.

⁵⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, 466.

Bakara suresinin 2/240. ayetinden anlaşılan kadının bir yıl boyunca kocasının evinde kalması meselesi, İslam'ın ilk yıllarında uygulanan hükümdü.⁶⁰ Bir rivayete göre bu ayet Medine'ye hicret etmek isteyen Tâîf'li bir adam hakkında nazil olmuştur.⁶¹ Buradan hareketle bu ayetin Medine döneminin ilk yıllarında nazil olduğunu söyleyebiliriz. Onu nesheden ayetler de Miras ve iddetten bahseden ayetlerdir. İddet ve miras hukuku düzenlemeleri de yukarıda da zikredildiği gibi Medine döneminin ortalarında yani hicri altıncı yılda nazil olmuştur.⁶²

5.7. Kişinin İçinden Geçirdiği Düşüncelerinden Sorumluluğu

Bir kişinin ister dışa vursun isterse de içinde saklı tuttuğu düşüncelerinden sorumlu olduğunu ifade eden *“وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ”* *“İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker.”*⁶³ ayeti, kişinin içinden geçirip insanın elinde olmayan ve güçlerini aşan davranışlardan sorumlu olmadığını ifade eden *“لَا يَكْفِيكَ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وَنُفْسًا”* *“Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz”*⁶⁴ ayeti ile nesh edilmiştir.⁶⁵

Bazı âlimler, bu ayetin hüküm ifade etmediği hususuna dayanarak bunun nesh edilmediğini söylese de⁶⁶ Müslim'in (ö. 875) naklettiği bir hadis, bu ayeti anlamamızı sağlamaktadır. Rivayet özetle şöyledir: Bu âyet nâzil olunca ayetin hükmü sahâbeye ağır gelmiş, Resûlullah'ın huzuruna gelerek diz çökmüş ve *“Ey Allah'ın elçisi! Namaz, oruç, cihad, sadaka (zekât) gibi gücümüzün yettiği amellerle yükümlü kıldık (bunlara bir diyeceğimiz yok). Şimdi ise size bu âyet geldi; buna uymaya gücümüz yetmez!”* demişlerdi. Rasûlullah (s.a.v) *“Sizden önceki iki kitabın tâbileri gibi siz de ‘Duyduk ve uymadık’ mı diyeceksiniz? Oysa ‘Duyduk, itaat ettik. Senin bağışlamayı dileriz ey rabbimiz, gidiş sanadır demeniz gerekir’ buyurmuş, onlar da aynen böyle söylemişler, bu cümleyi tekrarladıkça dilleri de buna alışmıştı. Bunun üzerine (onların bu tutumunu öven) 2/285. ayet, daha sonra da 2/284. ayete açıklık getiren ve bir bakıma sahâbenin bu ayetle ilgili yukarıdaki anlayışlarını düzelten *“Allah hiçbir kimseyi gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz...”* mealindeki 2/286. ayet nazil olmuştur.⁶⁷ Bir rivayete göre iki ayet arasındaki zaman dilimi bir yıldır. Yani önce inen ayet *“İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker.”*⁶⁸ Bir yıl yürürlükte kaldıktan sonra onu nesheden *“Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz”*⁶⁹ ayeti inmiştir.⁷⁰*

Bakara, 2/286. ayetin 2/284. ayeti neshettiği ile ilgili olarak sahâbeden pek çok rivayet mevcut olup hepsinde de 286. ayetin 284. ayetten daha sonra indiğine dair açıkça ifadeleri vardır.⁷¹ Bu rivayetler, Kur'an ayetlerinin anlaşılmasında kronolojik sıranın ve bağlamın ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, nesih meselesi ve ayetlerin tarihsel bağlamı, Kur'an'ın doğru anlaşılması ve yorumlanmasında büyük önem taşımaktadır.

5.8. Allah'tan Sakınma Meselesi

⁶⁰ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/154.

⁶¹ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 5/287.

⁶² Karaman vd., *Kuran Yolu Tefsiri*, 2/29.

⁶³ el-Bakara 2/284.

⁶⁴ el-Bakara 2/286.

⁶⁵ Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefâsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1983), 3/412; Süyûtî, *el-İtkân*, 466.

⁶⁶ Hâni Tâhîr, *Tenzihu âyi'l-Kur'ani ani'n-neshi ven'-nüksân* (Cemaatü'l-İslamiyye, 2000), 71.

⁶⁷ Müslim, *“İman”*, 199; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 3/411; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/514.

⁶⁸ el-Bakara 2/284.

⁶⁹ el-Bakara 2/286.

⁷⁰ Muhammed b. Ömer b. Huseyn Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Daru'l-fikr, 1981), 7/135.

⁷¹ Detaylı bilgi için bk. Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 3/411-420; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/511-520.

Kişinin kendisini günaha düşürecek fillerden koruması/Allah'a karşı gereği gibi saygınlığı tam bir şekilde sağlamasını emreden *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ* "Ey iman edenler! Allah'tan gereği gibi sakının"⁷² ayeti, insanın gücünü aşan hükümlerin olmayacağını dolayısıyla kişinin gücü nispetinde Allah'tan sakınmasını ifade eden *فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ* "O halde gücünüz oranında Allah'a saygısızlıktan sakının"⁷³ ayeti ile nesh edilmiştir.⁷⁴

Ali İmran 102. ayet indiğinde sahâbiler, Allah'a karşı gereği gibi saygılı olma konusunda endişeye kapılmışlar, bir yandan hiç kimsenin bunu hakkıyla yerine getiremeyeceğini söyleyip bir yandan da kendilerini aşırı derecede ibadete vermişler, bunun üzerine, "Gücünüz yettiğince Allah'a saygısızlıktan sakının" mealindeki ayet inmiştir.⁷⁵ Çünkü ilk ayetin anlamı İbni Abbas'ın dediğine göre "süreklili Allah'a itaat edilip göz açıp kapanıncaya kadar bile isyan ve itaatsizliğin olmamasıdır." Bu hüküm de kullara ağır gelince daha sonra nesh edilmiştir.⁷⁶

Neshedilen Ali İmran 3/102 ve devamındaki ayetler hakkında Derveze (ö. 1984) şu hususu zikreder: Peygamberin Medine'ye gelerek hâkimiyet kurması, Yahudiler arasında hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Onlar, Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberliğin İslami kardeşlikten kaynaklandığını bilerek, Müslümanların birleşmesinden rahatsız olmuşlardır. Özellikle Medine'nin iki önemli kabilesi olan Evs ve Hazrec İslam'ın gelmesiyle birlikte eski düşmanlıklarını bir kenara bırakmışlardır. Ancak Yahudiler, bu durumu kıskançlıkla karşılayarak, Evs ve Hazrec kabilesini ayrıştırıp eski düşmanlıklarını yeniden canlandırmak istemişlerdir. Bu plana kapılan iki kabile arasında tartışmalar başlamış ve eski düşmanlık duyguları tekrar alevlenmiştir. Durumu öğrenen Peygamber (s.a.v.), hemen müdahale ederek, Müslümanların birlik ve kardeşlik bağlarını hatırlatmış ve fitnenin önlenmesini sağlamıştır. Bu durum, neshe uğrayan ayetlerin bağlamında bir açıklama olarak sunulmuştur.⁷⁷

Bu olaydan anlaşıldığına göre bu ayetler Medine döneminin ilk çeyreğinde henüz Müslümanların kardeşliğini tam anlamıyla pekiştirmediği yıllarda nazil olduğunu söyleyebiliriz. Zaten Ali İmran suresi de Medine döneminin ikinci ya da üçüncü suresidir.⁷⁸ Onu nesheden et-Teğâbün suresi ise kimilerine göre on dört ve on altıncı ayetleri hariç Mekke'de nazil olmuştur. Bu iki ayet ise Medine de nazil olmuştur.⁷⁹ Bazı müfessirlere göre de sure, tamamıyla Medine'de nazil olmuştur.⁸⁰ Her halükârda 16. Ayet Medine'de nazil olmuştur.

Ayetin nüzulüne sebep olarak tefsirler şu olayı zikreder: Mekkelilerden Avf b. Malik (ö. 641) iman etmiş ve kalan ömrünü Peygamber şehrinde geçirmek istemişti. Ancak eşi ve çocukları buna engel olmuştu. Daha sonra Peygambere ulaştıklarında Peygamberin yanındaki ashâbın dinde fakih olduklarını görmüş ve onları takip etmek istemişti. Bunun üzerine bu ayet inmiştir.⁸¹

Avf b. Malik de hicri altıncı yılda iman ettiğine göre⁸² bu ayet de hicri ilk yılda nazil olan Ali İmran suresi 3/102. Ayetten sonra indiği hükmüne varılır. Ali İmran suresi'nin hicri ilk yılda nazil olduğu bilindiğine göre, Avf b. Malik'in iman ettiği dönemde nazil olan ayetlerin, Ali İmran suresi

⁷² Âl-i İmrân 2/102.

⁷³ et-Teğâbün 64/16.

⁷⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, 466.

⁷⁵ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mens.ûr*, 3/706; Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/642-643.

⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 8/176.

⁷⁷ Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs.*, 7/199-200.

⁷⁸ Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs.*, 7/106.

⁷⁹ Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs.*, 8/544; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mens.ûr*, 14/511.

⁸⁰ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mens.ûr*, 14/511.

⁸¹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/27; Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs.*, 8/552.

⁸² İsmail Lütfü Çakan, "Avf b. Mâlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1991), 4/115.

3/102'den sonra geldiği açıktır. Bu kronolojik bilgi, ayetlerin iniş sırasını belirlemekte ve nesih hükmünün uygulanmasında önemli bir temel oluşturmaktadır.

5.9.Miras Hukukunun Değişimi

Miras hukukunda anlaşma yapanlar arasında miras alma olayının var olduğunu bildiren وَالَّذِينَ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ “Allah’ın kitabına göre yakın akrabalar birbirine (vâris olmaya) daha layıktır.”⁸⁴ ayet ya da Ahzap suresi 33/6. ayet ile nesh edilmiştir.⁸⁵

Yeminle anlaşma yapılan kişilere mevle’l-muvalet denir. Mevle’l-muvalet, İslam miras hukukunda özel bir tür miras ilişkisidir. Bu terim, yeminle veya karşılıklı bir anlaşma ile birbirine bağlanan ve birbirine mirasçı olan kişileri ifade eder. Bu gibi anlaşma yapan kimse, müttefiğinden altıda bir nispetinde miras alırdı. Bu hüküm, Enfâl suresi 75. ayet ile neshedilmiştir.⁸⁶ Muhacirler Medine’ye geldiklerinde Ensar, miras hukukunda onları kendi akrabalarından daha öne alırdı. Sebebi de Peygamberin onlar arasında yaptığı Muâhâtan (muhacir ile ensarın kardeş ilan edilmesi) kaynaklanır.⁸⁷ Bundan hareketle Nisâ 4/33. ayetin kardeş ilan edilmesi olayından sonra indiği anlaşılmaktadır. Muâhât olayı da mescidi Nebevî’nin inşası sırasında yani hicretin ilk günlerinde olmuştur.⁸⁸ Bedir savaşından sonra artık Muhacirler Medine’ye alışıp oraya ayak uydurarak mal sahibi oldular. Muhacirlerin Ensar’a mâli bakımdan ihtiyaçları kalmayınca sadece akrabaların birbirine miras bırakacağını bildiren Enfâl 8/75. ayet hicri üçüncü yılda nazil oldu.⁸⁹ Bu tarihten itibaren artık muhacir ve ensar’ın birbirlerinden miras alma olayı da ortadan kalkmıştır.⁹⁰

Bu bilgiler ışığında neshe uğrayan ayetin hicretin ilk günlerinde yani birinci yılda onu nesheden ayetin de hicri üçüncü yılda nazil olduğu anlaşılmaktadır. Aralarında en azından üç yıl vardır. Bu tarihsel bilgi ve kronolojik analiz, nesih kavramının Kur’an tefsirinde nasıl uygulandığını ve hangi şartlar altında geçerli olduğunu anlamamıza yardımcı olur. Muhacir ve ensar arasındaki miras hükmünün kaldırılması, İslam hukukunun dinamik yapısını ve toplumsal değişikliklere uyum sağlama kabiliyetini gösterir.

5.10. Zina Yapanların Cezası

Zina suçunu işleyenlerin evde hapsedilmesini bildiren ayet, وَالَّذِينَ يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَقَّيَهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا “Kadınlarımızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açmıyaya kadar evlerde tutun.”⁹¹ daha sonra had cezasını bildiren الرَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ “Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun.”⁹² ayet ile nesh edilmiştir.⁹³

Recm ve celde hükmü gelmeden önce zina yapan kadınlara en-Nisâ suresinin 4/15. ayeti hükmünce ev hapsi uygulanıyordu.⁹⁴ Bunun geçici bir ceza olduğu ayetin “Allah onlar hakkında bir

⁸³ en-Nisâ 4/33.

⁸⁴ el-Enfâl 8/75.

⁸⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, 466.

⁸⁶ Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl*, 234.

⁸⁷ Süyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr*, 3/706; İbni Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 4/11.

⁸⁸ Mevlana Şibli, *Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Eser Neşriyat, 1977), 1/207.

⁸⁹ Şibli, *Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet*, 1/488.

⁹⁰ Şibli, *Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet*, 1/208.

⁹¹ en-Nisâ 4/15.

⁹² en-Nûr 24/2.

⁹³ Süyûtî, *el-İtkân*, 466.

⁹⁴ İbni Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 3/384.

hüküm verip yol belirleyinceye kadar" sözünden anlaşılıyor. en-Nûr suresi 2. ayetinin bu hükmü neshettiğini destekler nitelikte Usame b. Samit'in Peygamberden rivayet ettiği hadis mevcuttur. "Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Benden alın, benden alın! Allah, fuhuş yapanlara yol açtı. Evli, evli ile zina ederse yüz sopa vurulup taşlanarak öldürülür. Bekâr, bekârla zina ederse yüz sopa vurulup bir yıl sürgün edilir."⁹⁵ Aynı şekilde "Nisa suresindeki ayetlerin nüzulünden sonra (zina yapan kadınları) evde hapsetmek yoktur."⁹⁶ hadisi mevcuttur.

İlk ayetin hükmü, İslam'ın henüz hâd cezalarını belirlemediği dönemlerinde uygulanmış daha sonra inen en-Nûr suresi 2. ayeti ve Hz. Peygamberin fiili uygulamasıyla neshedilmiş olup bekârların zinasına belli sayıda sopa cezası; evlilerin zinasına da recm cezası hükmü belirlenmiştir.⁹⁷ en-Nisâ suresindeki ayetler hicri dört ve altıncı yılları arasında nazil olmuşken en-Nûr suresi ayetleri hicri altıncı yılda vahyedilmiştir. Fuhşun çeşidine göre bu iki sure birbirini tamamlamıştır.⁹⁸ Yukarıdaki bilgiler ışığında mensuh ayetin hicri beşinci yılda⁹⁹ onu nesheden ayetin ise hicri altıncı yıldan sonra nazil olduğu sonucuna varılır.

5.11. Gayrı Müslimler Arasında Hüküm Verme Hususu

Gayrı Müslimlerin kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklarda Allah elçisine müracaat etmeleri durumunda Peygamberi hüküm verip vermemede serbest bırakan ayet *فَإِنْ جَاؤُكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرَضُوا عَنْهُمْ* "(Aralarında hüküm vermen için) sana gelirlerse aralarında hüküm ver veya onlardan yüz çevir. (Hüküm verip vermemede serbestsin)"¹⁰⁰ gayrı Müslimler arasında Kur'an ile hükmedilmesini emreden *وَأَنْ أَحْكُمَ بَيْنَهُمْ بِمَا* "Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet, onların arzularına uyma"¹⁰¹ ayet ile nesh edilmiştir.¹⁰²

Bu ayetler hakkında Kurtûbî, (ö. 1273) şöyle demektedir: "Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet, ya da onlardan yüz çevir" ayeti nesh olmuştur. Çünkü bu ayet, Peygamber (s.a.v.)'in Medine'ye ilk geldiği sıralarda nazil olmuştur. O sırada Yahudiler, Medine'de sayıca çoktular. Onların İslam'a ısındırılmaları için daha uygun ve daha yerinde olan davranış, kendi hâkimlerine geri gönderilmeleri şeklindeydi. İslam güç kazanınca, yüce Allah: "O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet" âyetini indirdi. İbn Abbâs, Mücahid, İkrime, ez-Zührî, Ömer b. Abdülaziz ve es-Süddî de bu görüştedir.¹⁰³ Maide 42. Ayet Medine dönemin ilk yıllarında nazil olmuş, onu nesheden ayet de Müslümanların Medine'de güç ve kuvvet kazandığı daha sonraki yıllarda (Medine döneminin orta ya da son dönemleri) nazil olmuştur.

Müslim'in de rivayet ettiği bir hadiste şöyle denilmektedir: "Yahudiler, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)'a gelip, kendilerinden bir erkekle kadının zina yaptığını söylediler. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) onlara: "Recm hakkında Tevrat'ta ne buluyorsunuz?" diye sordu. Onlar: "Teşhir edip rezil ederiz ve dayak atarız" dediler. Abdullah İbnu Selam (radiyallahu anh): "Yalan söylüyorsunuz. Zinanın Tevrat'taki cezası recmdir" dedi. Hemen Tevrat'ı getirip açtılar. İçlerinden (Abdullah İbnu Surya adında) biri elini recm ayetinin

⁹⁵ Müslim, "Hudûd", 12-14; Ebû Davûd, "Hudûd", 23.

⁹⁶ İbni Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/387.

⁹⁷ Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'îl-mes'ânî* (Beyrut: Daru İhyau't-Turasü'l-Arabi), 4/235; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gâvâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-eqâvîl fi vücûhi't-tevîl*, 2/ 41; İbni Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/384; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 8/74.

⁹⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/29.

⁹⁹ Mevlana Şibli, *Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet*, 1/495.

¹⁰⁰ el-Maide 5/42.

¹⁰¹ el-Maide 5/49.

¹⁰² İbni Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, 5/226; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 5/315; Süyûtî, *el-İtkân*, 466.

¹⁰³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin (Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 2006), 7/491.

üzerine koydu. Sonra, ayetten önceki kısımlardan okumaya başlayıp (kapadığı kısmı atlayarak arka kısmını okumaya devam etti. Abdullah İbnu Selam (radıyallahu anh) müdahale edip: "Kaldır elini!" dedi. Adam elini çekti, tam orada recm ayeti mevcut idi. Bunun üzerine: "Ey Muhammed, Abdullah doğru söyledi. Tevrat'ta recm ayeti mevcuttur!" dediler. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) derhal o iki zaninin recmedilmesini emretti ve recmedildiler."¹⁰⁴

Maide Suresi'nin 42. ayeti ile 49. ayeti arasında yaklaşık 5 yıllık bir zaman farkı bulunmaktadır. Hicri 3. yılda nazil olan 42. ayet,¹⁰⁵ Peygamber'in hüküm verme serbestliğini tanırken, Mekke fethinden sonra nazil olan¹⁰⁶ 49. ayet, bu serbestliği daha belirgin kurullarla sınırlamıştır. Bu kronolojik fark, nesh ilkesinin uygulanabilirliği açısından önemli bir göstergedir.

5.12. Vasiyet Uygulamasında Şahitlerin Durumu

Berberinde herhangi bir Müslüman bulunmadığı halde vefat eden bir Müslüman'ın gayri Müslimleri şahit tutabileceğini ifade eden *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ جِئِنَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ* "Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyet esnasında içinizden iki âdil kişi, şayet seyahatte iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan başka iki kişi aranızda şahitlik etsin"¹⁰⁷ ayet, daha sonra adaletli iki Müslümanın şahitliğini bildiren " *وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِّنْكُمْ* "İçinizden adaletli iki kişiyi şahit tutun"¹⁰⁸ ayeti ile nesh edilmiştir.¹⁰⁹

Mensuh ayetlerin nazil olmasına sebep olan olay tefsir ve hadis kaynaklarında şu şekilde ele alınmıştır: Olay, Temîm ed-Dârî, Adî b. Bedâ ve Büdeyl b. Ebû Meryem'in ticaret için birlikte Şam'a gitmeleriyle başlar. Temîm henüz Müslüman olmamış, Adî ise Hıristiyan'dır. Ancak Büdeyl Müslümandır. Şam'a ulaştıklarında veya yolda Büdeyl hastalanır. Kendi eşyalarının listesini gizlice yazarak, eşyalarına koyar. Daha sonra arkadaşlarına geri döndüklerinde, eşyalarını ailesine teslim etmelerini vasiyet eder ve sonra ölür. Arkadaşları, ondan aldıkları eşyaları ailesine teslim ederler. Ancak aile, Büdeyl'in gizlice yazdığı listede eksiklik fark eder ve bunu arkadaşlarına bildirir. Onlar ise böyle bir şey almadıklarını iddia ederler. Aile, bu durumu Hz. Peygamber'e arz eder ve Maide Suresi'nin 106. Ayeti iner. Hz. Peygamber, bu konuda onlara yemin ettirir. Ancak sorun bir süre çözümsüz kalır. Daha sonra Mekke'de dava konusu gümüş kap bulunur ve sahipleri, Temîm ed-Dârî ve Adî b. Bedâ'dan satın aldıklarını söylerler. Durum tekrar Hz. Peygamber'e arz edilir ve bu defa 107. Ayet nazil olur. Hz. Peygamber, ölünün vârislerinden iki kişiye yemin ettirerek davayı kazanır. Başka bir rivayete göre, Temîm ve Adî bu kabı 1000 dirheme satıp parasını bölüşmüşlerdir. Temîm, Müslüman olduktan sonra rahatsızlık duyarak Büdeyl'in ailesine durumu açıklar ve 500 dirhemi öder. Aile, Adî aleyhine dava açar ve ayete göre yemin edip davayı kazanır.¹¹⁰

Taberî, Zeyd b. Eşlem'den rivayetle demiştir ki: "Mâide suresinin 5/106. Ayeti, yanında herhangi bir Müslüman bulunmadığı halde vefat eden bir adam hakkında nazil olmuştur. Bu mesele İslam'ın ilk dönemlerinde olmuştur. O zaman ortam savaş ortamıydı. İnsanlar kâfir idi. Rasulullah ve sahabileri Medine'de bulunuyorlardı. İnsanlar o dönemde birbirlerine vasiyet yoluyla mirasçı oluyorlardı. Daha sonra vasiyet neshedildi. Mirasta payları belirten hükümler geldi. Müslümanlar da onlarla amel eder oldular."¹¹¹

¹⁰⁴ Müslim, "Hudûd", 26.

¹⁰⁵ Şibli, *Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet*, 1/488.

¹⁰⁶ Derveze, *et-Tefsîrü'l-ĥadîs.*, 9/8-9.

¹⁰⁷ el-Mâide 5/106.

¹⁰⁸ et-Talâk 65/2.

¹⁰⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, 467.

¹¹⁰ Kurtûbî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/261.

¹¹¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/67.

İlk uygulama İslamiyetin Medine'ye henüz yeni geldiği yıllarda uygulandığı hususu göz önüne alındığında ayetin hicretin ilk yıllarında indiğine hükmedilir. Zaten neshedilen ayetlerin nüzulüne sebep olan olayda yer alan Temim ed-Dârî Müslüman olup Kabilesi ile ikinci defa Medine'ye gelişi hicri 9. yıla tekabül eder.¹¹² Yani onun Müslüman olup olaydan pişman olması hicri 9. Yılda öncedir. Talak suresiyle ilgili olarak bazı müfessirler ayetin hicri dokuzuncu yılda nazil olduğunu söylemiştir.¹¹³ Dolayısıyla Talâk 65/2. ayetin Mâide 5/106. ayetten sonra inmiş olduğu anlaşılmış olur.

5.13. Savaşta Düşmanla Çarpışma Durumu

Müslümanların savaş esnasında on misli düşman birliğine karşı bile mücadele etmelerini isteyen *“Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa inkâr edenlerden iki yüz kişiyi yener, sizden yüz kişi olursa bin kişiyi yener; çünkü onlar yaptıklarının bilincinde olmayan bir topluluktur.”*¹¹⁴ ayet daha sonra hafifletilip bire iki ile sınırlandırıldığını bildiren *“Allah sizde bir zayıflık olduğunu bildi de şu andan itibaren yükünüzü hafifletti. Artık sizden sabırlı yüz kişi olursa Allah'ın izniyle iki yüz kişiyi yener, sizden bin kişi olursa iki bin kişiyi yener.”*¹¹⁵ ayet ile nesh olunmuştur.

İbn Abbâs'tan şöyle rivayet edilmektedir: *“Sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler”* ayeti nazil olup, yüce Allah bir kişinin on kişiden kaçmamasını farz kılınca, bu husus Müminlere ağır geldi. Daha sonra, hafifletici ayet gelerek: *“Şimdi Allah sizden (yükü) hafifletti”* buyurdu.¹¹⁶ 65. ayetin nüzulünden sonra Müslümanlar on misli düşmanla çarpışmayı çok bulup bu husus onlara ağır gelmiştir. Müminler, Allah'tan bu sayıyı azaltması temennisinde bulununca 66. ayet nazil olup bir önceki hükmü kaldırmıştır. 66. ayetin mana ve üslubu, bu hususta zikredilen rivayetlerin doğruluğunu ispat ve teyit eder.¹¹⁷

Nesh eden ve neshedilen ayetlerin nüzul tarihini net bir şekilde belirleyen olmamıştır. Fakat İbn Âşûr'a göre bu ayetlerin Mekke fethinden önce indiği ve 66. Ayetin 65. ayetten sonra indiğinde şüphe yoktur.¹¹⁸ *“Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa inkâr edenlerden iki yüz kişiyi yener, sizden yüz kişi olursa bin kişiyi yener”* ayeti nazil olduktan sonra çok zaman geçmeden onu nesheden *“Şimdi Allah sizden (yükü) hafifletti”* ayeti nazil olmuştur. Yani aralarında fazla bir müddet yoktur.¹¹⁹

5.14. Savaşa Gitmeme Ruhsatı

Rivayete göre Tebuk savaşı ile ilgili olarak nazil olan *“İnzûrُوا خَفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ”*¹²⁰ *“(Ey Müminler) Gerek hafif, gerek ağır olarak savaşa çıkın, mallarınız ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin”*¹²¹ ayetinde ifade edilen umumi bir şekilde savaşa çıkma emri, üç farklı ayet ile neshedilmiştir.¹²² Fetih suresi 48/17. ayeti olan *“ليس على الاعمى حرج....”* *“Ama'ya (Savaşa çıkmamak hususunda) ve bal yoktur”*¹²³ ayeti; Tevbe suresi 9/122. Ayeti *“مُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً”* *“Müminlerin hepsinin toptan savaşa*

¹¹² Halit Özkan, “Temim ed-Dârî” Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi (İstanbul TDV yay. 2011) 40/419-421.

¹¹³ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/29; Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2013), 2/1748.

¹¹⁴ el-Enfâl 8/65.

¹¹⁵ el-Enfâl 8/66.

¹¹⁶ Ebu Davûd, “Cihad”, 96.

¹¹⁷ Derzeze, *et-Tefsîrû'l-âdîs*, 7/87.

¹¹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 10/69.

¹¹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 10/69.

¹²⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 3/40.

¹²¹ et-Tevbe 9/41.

¹²² Süyûtî, *el-İtkân*, 467; Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/221.

¹²³ el-Fetih 48/17.

çıkmaları doğru değildir."¹²⁴ Tevbe suresinin savaşa gitmeme hususunda ruhsat verdiği 9/91-92. ayet *لَيْسَ عَلَى الضُّعْفَاءِ وَلَا عَلَى الْمُرْضِلِ* "Güçsüzler, hastaların sorumlulukları yoktur."¹²⁵

Mensuh olan Tevbe suresi 9/41. ayet yukarıda da zikredildiği gibi Tebuk seferi hakkında yani henüz savaşa gidilmeden önce nazil olmuştur. Münafıkların bu savaşa katılmamak için peygamberden izin istemeleri ile alakalıdır.¹²⁶ Bu ayeti nesheden ayetlerden olan Tevbe suresi 9/91-92. ayetleri, bu savaşa mazeretlerinden dolayı katılmayanları açıklamaktadır. Bu ayetlerin devamında gelen "onlara geri döndüğünüzde"¹²⁷ ifadesi, 91 ve sonrasındaki ayetlerin seferden dönerken indiğinin belirtisidir.¹²⁸

Tebük Seferi hicri 9. yılda gerçekleşmiştir. Nesih meselesinin incelenmesinde, Tebuk Seferi öncesi ve sonrası nazil olan ayetlerin kronolojik olarak belirlenmesi önemlidir. Bu bağlamda, neshe uğrayan ayetler Tebuk Seferi'nden önce, nesheden ayetler ise seferden sonra nazil olmuştur

5.15.Zina Eden Kadın ya da Erkek ile Evlilik Hususu

Zina eden bireyler ile sadece zina eden kişilerin evlenebileceğini, bu tür kişiler ile zina yapmayanların evlenemeyeceğini ifade eden *الرَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحَرَّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ* "Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadını evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır."¹²⁹ Hususu *وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ* "İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin"¹³⁰ ayet ile nesh edilmiştir.¹³¹

Rivayete göre, Medine'ye hicret eden Müslümanlardan Mirsed, gizlice Mekke'ye gitmekte ve müşriklerin elinde esir olan ya da hicret etmelerine izin verilmeyen Müslümanları kaçırmaktadır. Bir gece Mekke'ye giriş yapan Mirsed, kaçırmayı planladığı Müslümanın bulunduğu yere ulaşır. Ancak Mirsed'in Mekke'de yaşamış olduğu eski metresi Anâk, onu tanır ve birlikte zaman geçirmeyi teklif eder. Mirsed, İslam'ın zina eylemini reddettiğini belirterek teklifi geri çevirir. Bunun üzerine Anâk, bağırarak Mirsed'in niyetini ve varlığını Mekkelilere duyurur. Mirsed, kaçarak canını kurtarır. Daha sonra bir fırsatını bulup hapsedilmiş bir Müslümanı daha kaçırarak Medine'ye gelir. Hz. Peygamber'in huzuruna çıktığında başından geçenleri anlatır ve "Anâk ile evlenebilir miyim?" diye sorar. Peygamberimiz hemen cevap vermez, bir süre sonra bir ayet nazil olur ve Mirsed'e, "O kadınla evlenme" talimatını verir.¹³²

Nûr 32. ayette zikredilen "İçinizden evli olmayanları, evlendirin" ifadesi mutlak olup zina eden kadın da ayette ifade edilen dul hükmüne girer. İmam Şafiî (ö. 820) de Said b. Müseyyeb'in (ö. 715) görüşünü tercih ederek bu ayetin mensuh olduğunu söyler.¹³³ Bazı müfessirler de bu ayetin sadece müşriklerle ilgili olan hükmünün neshedilip zina edenlerle (zinakar müminlerle) ilgili olan hüküm ise sabittir demiştir.¹³⁴

¹²⁴ et-Tevbe 9/122.

¹²⁵ et-Tevbe 9/91-92.

¹²⁶ Derveze, *et-Tefsîrû'l-ħadîs*, 9/438.

¹²⁷ et-Tevbe 9/94.

¹²⁸ Derveze, *et-Tefsîrû'l-ħadîs*, 9/517.

¹²⁹ en-Nûr 24/3.

¹³⁰ en-Nûr 24/32.

¹³¹ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 467.

¹³² Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/51.

¹³³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/159; Kurtûbî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/119; İbni Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 10/ 170; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mens.ûr*, 10/645.

¹³⁴ Kurtûbî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/118.

Nûr suresi 3. âyet, hicretin 3. yılında, Recî' çatışmasında şehid düşen Mirsed ile ilgilidir. Şu hâlde sûrenin ilk âyetleri hicretin 1. yılının sonu ile 2. yılının başlarında vahyedilmiş olmalıdır.¹³⁵ Nûr suresinin çoğu ayeti Medine döneminin ilk yıllarında Benî Mustalik Gazvesi'nin ardından 5. (626-27) yılın sonlarında nâzil olduğuna¹³⁶ göre 32. ayetin de hicri 5. Yılda nazil olduğunu söyleye biliriz. Yani aralarında en az 2 yıl vardır.

5.16. Peygamberin Evliliğinin Kısıtlanması

Peygambere evlendiği eşler dışında artık evlenmeyeceğini bildiren لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ “Bundan sonra sana kadınlar helâl olmaz; mülkiyetin altında bulunanlar dışında kadınlarını, güzellikleri hoşuna gitse bile başka eşlerle değiştirmen de helâl olmaz.”¹³⁷ ayet, daha sonra bu kısıtlamayı kaldıran يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحَلَّلْنَا لَكَ أَزْوَاجَ الَّتِي أَتَيْتَ أَجْرَهُنَّ “Ey peygamber! Mehirlelerini verdiğin eşlerini, sana helâl kıldık...”¹³⁸ ayet ile nesh edilmiştir.¹³⁹

Nesh eden 50. ayet daha sonra nazil olmuştur. Çünkü nüzul tertibi Mushaf tertibine göre değildir.¹⁴⁰ Nitekim bu ayete dayanan Allah Rasulü (s.a.v.) ayette zikredilen eşlerinden sonra oğlu İbrahim'in annesi Mariye ile evlenmiştir.¹⁴¹ Buna ek olarak Hz. Aişe'den rivayet edilen: “Peygamber'e (s.a.v.) yeryüzündeki bütün kadınlar (kadınlarla evlilik)helal kılmana kadar o vefat etmedi” hadisi de evliliğini kısıtlayan hükmün kaldırılması Peygamberin vefatına yakın bir zamanda gerçekleştiğini gösterir.¹⁴² Ebu Talib'in kızı Ümmü Hani de Mekke fethinden sonra Peygamberin kendisine evlenme teklif ettiğini, kendisinin de bu evlilik hususunda özür beyan ettiğini ve Peygamberin kendisinin özrünü kabul ettikten sonra 50. ayetin nazil olduğunu söyler.¹⁴³

Hem Nesh eden hem de neshe uğrayan ayetler Ahzâb suresindedir. Ahzâb suresi hicri 5. yılda nazil olmuştur.¹⁴⁴ Mensuh olan 52. ayet, Peygamberin son evliliği olan hicri 7. yıldan önce nazil olması mümkün değildir.¹⁴⁵ Bu ve yukarıda zikredilen rivayetler dikkate alındığında nasih olan ayetin mensuh olan 52. ayetten sonra indiğini kanıtlar mahiyettedir.

5.17. Peygamber ile Gizli Konuşmadan Önce Sadaka Verme Hususu

Müminlerin Peygamber ile gizli görüşmelerinden önce sadaka vermeleri gerektiğini bildiren يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَحَاتُّمُوا الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَيْكُمْ صَدَقَةً “Ey iman edenler! Peygamberle özel görüşme yapmak istediğiniz zaman, bu görüşmenizden önce bir sadaka verin.”¹⁴⁶ ayet, bu hususun kaldırıldığını bildiren وَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَيْكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تُفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ “Özel görüşme yapmadan önce sadaka verecek olmanızdan dolayı (vermediğiniz takdirde) korkuya mı kapıldınız? Madem bunu yapmadınız ve Allah da sizi bağışladı.”¹⁴⁷ ayet ile nesh edilmiştir.¹⁴⁸

¹³⁵ Ömer Çelik *Hakkın Daveti Kur'an-ı Kerim*, 3/420.

¹³⁶ M. Kamil Yaşaroğlu, “Nûr suresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 2007), 33/247-248

¹³⁷ el-Ahzâb 33/52.

¹³⁸ el-Ahzâb 33/50.

¹³⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 467.

¹⁴⁰ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 823; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 948.

¹⁴¹ Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîrü'l-vecîz* (Dimeşk: Darü'l-fikr, 2006), 426.

¹⁴² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/78; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/154; Ebû Hayyân, *Tefsîrü'l-bahrî'l-mûhîr*, 7/ 236; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 948.

¹⁴³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/130; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 946.

¹⁴⁴ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), 849.

¹⁴⁵ Esed, *Kur'an Mesajı*, 864.

¹⁴⁶ el-Mücâdele 58/12.

¹⁴⁷ el-Mücâdele 58/13.

¹⁴⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, 467.

İlk ayette müminlerin peygamber ile gizli görüşmelerinden önce sadaka vermeleri istenmiş ve bu husus inananlara ağır gelmişti. Fakirler peygamber ile çok görüşmek istemelerine rağmen sadaka verecek bir şey bulmadıkları için özel olarak peygamber ile görüşemedi. Bu husus bazı müfessirlere göre on gün, bazılarına göre de bir günün bir bölümü devam etmiştir. Daha sonra Yüce Allah, 13. ayeti indirerek bu hükmü neshedip uygulamadan kaldırmıştır.¹⁴⁹

Bunu destekler mahiyette Hz. Ali'den nakledilen şu sözü mevcuttur: “Allah'ın kitabında öyle bir ayet vardır ki ne benden önce bir kimse onunla amel etmiştir, ne de benden sonra herhangi bir kimse onunla amel edecektir: Şöyle ki: Bir dinarım vardı. Ben onu on dirheme bozdurdum. Ne zaman Peygamber (s.a.v.) ile baş başa kalmak istesem, bundan önce bir dirhem sadaka verirdim. Daha sonra bu hüküm nesh edildi ve hiç kimse bununla amel edemedi.”¹⁵⁰

Hem ayetin bağlamından hem de zikredilen bu rivayetlerden 13. ayetin 12. ayeti neshettiği anlaşılmaktadır. Tarihsel olarak da müfessirlerin sözleri ve rivayetlerden de anlaşıldığına göre nasih ile mensuh ayetler arası on gün ya da bir gün kadar zaman vardır.¹⁵¹

5.18. Müslümanların Mekke'den Hicret Eden Kişileri Kafirlere Geri Göndermesi

Mekke müşrikleri ile yapılan antlaşma gereği Mekke'den Medine'ye giden kadınların müşriklere tekrardan iade edilmesi sonucunda kocalarının evlenirken o kadınlara ödedikleri mehri, devlet hazinesinden ödemesini bildiren *وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعاقِبْتُمْ فَانكِحُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِنْكُمْ مِمَّا أَنْفَقُوا* “Şayet eşlerinizden biri kâfirlere kaçar, böylece (tazminat ödemek için) sıra size gelmiş olursa, eşleri gitmiş olanlara harcadıklarına denk bir şey verin.”¹⁵² ayeti *فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُواهُمْ وَأَحْصُرُواهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ* “müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, esir alın, kuşatın ve onları her geçit yerinde gözetleyin”¹⁵³ ayet ile nesh edilmiştir.

Hicretin 6. yılında Hz. Peygamber ile Mekke müşrikleri arasında yapılan Hudeybiye Antlaşması'nın 5. maddesinde şu hüküm yer alıyordu: “Velisinin izni olmadan Kureyş'ten Muhammed'e geleni o kendilerine iade edecek, Muhammed'in beraberindekilerden Kureyş'e geleni ise onlar kendisine iade etmeyecektir”.¹⁵⁴ Mümtehine 60/11. ayet ile Yüce Allah, Peygamberine (s.a.v.) eğer mümine bir kadın kafirlere iade edilirse kocalarının masrafını telafi etmek üzere ganimetten ödenek ayırmasını istemiştir.¹⁵⁵

Bu husus, ganimetlerin taksimini belirten ayet ya da savaştan bahseden Tevbe suresi 9/5. ayet ile neshedilmiştir.¹⁵⁶ Müşrikler, Hudeybiye'de yaptıkları anlaşmaya uymamış ve anlaşmayı çiğnemişti. Müşriklerin antlaşma hükümlerini sinsice ihlâl etmeleri ve hıyanet içinde bulunmaları karşısında Resûlullah'ın da bu antlaşmaları bozabileceği Enfâl sûresinde bildirilmiş (8/58) ve bu konuda Müslümanların fikrî bir hazırlık içinde olmaları sağlanmıştı. Tebuk Seferi'nde yaşanan birçok olay da Müslümanlarla birlikte hareket ediyor görünen kişilerin gerçek yüzlerini açığa çıkarma açısından onlara önemli tecrübeler kazandırmıştı. Nihayet Tebuk Seferi'ni takiben bu bildirim yapılması zamanının geldiği Resûlullah'a vahyedildi. Müslümanların antlaşma yaptığı müşrikler artık bu antlaşmanın geçersiz olduğunu bildirildi.¹⁵⁷

¹⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 29/272; Taberî, *Camiu'l-beyân*, 22/484; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/68; Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs*, 8/489; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1019.

¹⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 29/272; Taberî, *Cami' u'l-beyân*, 22/482.

¹⁵¹ Zemâhşerî, *Keşşâf*, 6/68.

¹⁵² el-Mümtehine 60/11.

¹⁵³ Tevbe 9/15.

¹⁵⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/317.

¹⁵⁵ Taberî, *Cami' u'l-beyân*, 22/591.

¹⁵⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, 467.

¹⁵⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/317.

Bu bilgiler ışığında mensuh olan ayetin hicri 6. yılda, onu nesh eden ayet ise Tebük seferi sırasında yani hicri 9. yılda indiği ortaya çıkmaktadır. Hicri 9. yılda gerçekleşen Tebük Seferi sırasında nazil olan ayetler ise önceki hükümlerin geçerliliğini kaldırarak yeni düzenlemeler getirmiştir.

5.19. Peygamberin Gece İbadet Süresi

Peygambere gecenin uzun bir bölümünde ibadet etmesini bildiren *“فَمِ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا”* “Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir.”¹⁵⁸ ayeti *“إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ اللَّيْلِ مِنْ أَنَّىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَمِثْلَهُ مِثْلَهُ”* “Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını, üçte birini ibadetle geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir grubun da (böyle yaptığını) rabbın elbette bilir.”¹⁵⁹ ayeti ile nesh edilmiştir.¹⁶⁰

Allah Resulüne az bir zaman dilimi bile olsa gece ibadetini emreden 2. ayet, gecenin üçte ikisi zamanı bildiren 20. ile nesh edilmiştir. Daha sonra teheccüd uygulamasının farz namazlar ile nesh edildiği söylenmiştir.¹⁶¹ Bûhârî'nin rivayetine göre Hz. Peygamber Hira mağarasında ilk vahyi aldığı anda bu olaydan etkilenmiş, doğruca evine gidip eşi Hz. Hatice'ye, *“Beni örtün, beni örtün!”* demiş; onlar da üzerine bir örtü örtmüşler, korkusu geçip rahatlayınca kadar bu şekilde kalmıştır.¹⁶² Hz. Peygamber örtüsüne bürünmüş bir halde dururken yine Cebrâil gelmiş ve *“Ey örtüsüne bürünen!”* hitabıyla başlayan yeni vahiyler getirmiştir.¹⁶³ el-Müzemmîl suresi 20. ayet ise Medine'de nazil olmuştur.¹⁶⁴ Buna göre mensuh ayet vahyin ilk yılları olan Mekke'de nazil olmuşken nasih ayet hicretten sonra nazil olmuştur.

5.20. Orucun Mahiyeti

Müslümanlara Ehli kitap gibi oruç tutmalarını emreden *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ* “Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilerin üzerine farz kılındığı gibi sakınsınız diye sizin üzerinize farz kılındı”¹⁶⁵ ayeti, *وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَىٰ اللَّيْلِ* “Fecrin beyaz ipi siyah ipinden sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar yiyin için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın...”¹⁶⁶ ayet hükmü ile nesh edilmiştir.

Bu ayette zikredilen “sizden öncekilere farz kılındığı gibi” ifadelerinden Yahudi ve Hristiyanlarda olduğu gibi Müslümanlara da geceyin uyuduktan sonra yemek, içmek ve cinsi münasebette bulunmanın yasak olduğunu ifade eder.¹⁶⁷ Oruç tutmanın farz olduğunu bildiren bu ayet hicri 2. yılda nazil olmuştur.¹⁶⁸

183. ayet nazil olunca Sahabeler, uyumadıkları süre içinde yeme, içme ve şehvi arzularını giderebiliyorlardı. Ancak uyuduktan sonra bir daha uyandıklarında artık yiyip içemezlerdi. Sahabeden Ebû Sirme akşam iftar vakti girdikten sonra yemek yemeden yattı. Ertesi gün bitkin bir halde onu gören Allah Resulü ona halini sorunca o da akşam yemek yemeden yattığını söyledi. Bunu binaen 178. ayet nazil oldu.¹⁶⁹ Bu ayet müminlerin uyuduktan sonra uyandıklarında yeme, içme ve cinsel arzularını giderebilmelerine izin vermiştir. Böylece, önceki hükmü kaldırarak (neshederek)

¹⁵⁸ el-Müzemmîl 73/2.

¹⁵⁹ el-Müzemmîl 73/20.

¹⁶⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 467.

¹⁶¹ Süyûtî, *el-İtkân*, 467.

¹⁶² Bûhârî, “Bed’ü'l-vahy”, 3.

¹⁶³ Şevkânî, 5/364.

¹⁶⁴ Derzeve, 1/104.

¹⁶⁵ el-Bakara 2/183.

¹⁶⁶ el-Bakara 187.

¹⁶⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, 467.

¹⁶⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/277.

¹⁶⁹ Tâberî, *Cami'ü'l-beyân*, 3/235

daha kolay uygulanabilir bir düzenleme getirmiştir. Bu bilgiler ışığında 187. ayetin 183. ayetten sonra nazil olduğu söyleyebiliriz.

Sonuç

Nesih meselesi, tartışmalı bir mesele olup Kur'an'da varlığını kabul edenler olduğu gibi inkâr edenler de olmuştur. Kabul edenler, *"Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- "Sen sadece uyduruyorsun" dediler. Öyle değil, fakat onların çoğu bilmezler."*¹⁷⁰ Ve *"Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir."*¹⁷¹ gibi ayetlerin yanında Peygamber ve sahabeye dayandırdıkları bazı rivayetler ile konu hakkında icma olduğu gerekçelerine dayanmışlardır.

Rededenler de Kur'an'da herhangi bir ayetin başka ayet ile neshedildiğine dair bir ifadenin olmadığını, neshin var olduğunu iddia edenlerin serdettikleri ayetlerin ise Kur'an'ın önceki kitapları neshettiğini, konu hakkında sahih bir hadisin olmadığı ve neshin herhangi bir delile dayanmadığını, ayetlerin delilsiz bir şekilde mensuh sayıldığını vb. hususları gerekçe olarak sunmuştur. Kur'an'da nesh olgusu kabul edilmekle birlikte, mensuh ayetlerin sayısının iddia edildiği kadar fazla olmadığı kanaatindeyiz. Kur'an ayetlerinin büyük çoğunluğunun muhkem olduğu ve neshe uğramadığı esastır. Nesh, yalnızca kesin bir delil bulunduğu ve tarihsel olarak mümkün olduğu durumlarda söz konusu olabilir. Bu prensip doğrultusunda, Kur'an'ın muhkemliği ve ayetlerin sabitliği korunur.

Neshin oluşması için nesh eden ayet neshe uğrayan ayetten daha sonra nazil olmalıdır. Bunun için tarihi kronolojinin önemi çok büyüktür. Bu çalışma ile mensuh olduğu iddia edilen ayetlerin tarihini belirlemeye çalıştık. Ele aldığımız ayetlerde neshin tarihsel olarak mümkün olduğunu ve kronolojisinin de doğru olduğu hükmüne vardık. Nesh olduğunu kabul ettiğimiz ayetler arasında çelişkilik durumu vardır. Sadece ayetlerin birbiriyle çelişki içinde olması nesih hükmünün çıkarılması için yeterli değildir. Neshin varlığını tespit ederken, bazen tarihi kronolojiyi ve ayetin siyak-sibakını (bağlamını) dikkate alarak, bazen de *"Şimdi Allah sizde bir zayıflık olduğunu bildi ve şu andan itibaren yükünüzü hafifletti"*¹⁷² ayetinde olduğu gibi, önceki hükmün kaldırıldığına delalet eden açık bir ifadeyi ve tarihi bağlamı belirleyerek nesih olduğu sonucuna varılmıştır. Bazı ayetlerde ise neshin tarihi serencamını belirlerken kıblenin değiştirildiği izah eden Peygamberin uygulamasında¹⁷³ olduğu gibi sadece tarihi bilgiler nakledilerek ayetlerin tarihini belirleyip nesh olduğu kanısına vardık. Ve ele aldığımız ayetlerde neshin tarihsel olarak mümkün olduğunu ve kronolojisinin de doğru olduğu hükmüne vardık. Mensuh ayetlerin sayısını abartanlar olduğu gibi neshi reddedenler de bulunmaktadır. Bu durumda bazen birbiriyle çelişen ayetleri zorlama tevillerle yorumlamaya çalışmışlardır. Kanaatimizce nesh vardır. Ancak mensuh ayetlerin sayısı o kadar abartılı değildir.

¹⁷⁰ en-Nahl 16/101.

¹⁷¹ el-Bakara 2/ 106.

¹⁷² el- Enfal 8/ 66.

¹⁷³ *"Peygamber(s.a.v.) Medine'ye ilk geldiğinde Kudüs'e yönelerek namaz kıldı. O, on altı ya da on yedi ay boyunca bu şekilde namaz kıldı. Bu arada Allah elçisi kıblesinin Kâbe olmasını arzuluyordu. Nihayet kıblenin Kâbe olduğu bildirildi. Peygamber'in Kâbe'ye yönelerek kıldığı ilk namaz ikinci namazıydı"* Buhârî, "İman", 30.

Kaynakça

- Acar, Halil İbrahim. "İddet". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî*. 30 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1. Baskı 1998.
- Bezzâvî, Nâsirüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 1 Cilt. Beyrut: Darü'l-Marife, 1. Baskı, 2013.
- Bilgin, Abdülcelil. *Kur'an'ı Tanımak*. Ankara: Araştırma Yayınları, 1. Baskı, 2018.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahih-i Buhârî*. Beyrut: Dârü'l-Erkam, ts.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 28. Baskı, 2016.
- Çakan, İsmail Lütfü. "Avf b. Mâlik". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 4/115. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Demirci, Muhsin. *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2. Baskı, 2017.
- Derzeze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrü'l-hadîs*. 7 Cilt. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 2. Baskı, 2000.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as. *Sünen-i Ebi Dâvûd*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâleti'n-Naşîrûn, 1. Baskı, 2015.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf B. Hayyân el-Endelüsî. *Tefsiru'l-bahri'l-muhît*. 8 Cilt. Dîmeşk: Darü'l-Fikr, 1983.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, 4 Cilt İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.
- Hallâf, Abdülvenhâb, *İlmu usûli'l-fikh*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 2012.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Daru't-Tûnisiyye, 1984.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l Meârif, 1. Basım, 1950.
- İbni Kesîr, Ebû'l-Fida' İmâdüddîn İsmail b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 15 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1996.
- İbni Kesîr, Ebû'l-Fida' İmâdüddîn İsmail b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr. *İbni Kesîr Tefsiri*. çev. Bekir Karadağlı. 7 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1984.
- İbn Şihâb, Ebubekir Muhammed b. Müslim ez-Zührî. *en-Nâsih ve'l-mensûh fil'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Mahmud, Kahire: Daru İbni Affân, 2008.
- Karakaya, Hasan. *Fıkıh usulü*. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2017.
- Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Kardâvî Yusuf, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*. çev. M. Nurullah Aktaş, İstanbul: Nida Yayınları, 3. Baskı, 2015.
- Kurtûbî, Hammad b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin, 24 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2006.
- Nehhâs, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed. *Kitâbü'n-Nâsih ve'l-mensûh*. Kuveyt: Mektebetü'l-Felâh, 1988.
- Müslim, Ebû'l- Hüseyin b. Haccac. *Sahih-i Müslim*. Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1956.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl*, 1 Cilt. Beyrut: Daru'l-Marife, 2. Basım, 2008.
- Özel, Ahmet. "Kible". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 25/364-365. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberîstânî. *Mefâtîhu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Darü'l-Ceyl, ts.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Şafoetü't-tefâsîr*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 2000.

- Subhî, Sâlih. *Mebâhiş fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-İlm, 1. Baskı, 1994.
- Suruç, Salih. *Peygamberimizin Hayatı*. 2 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 370. Baskı, 2013.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdürrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayri. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*. 1 Cilt. Beyrut: Risaletü'n-Naşirîn, 1. Baskı, 2013.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdürrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayri. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr-Celâleddin Muhammed b. Ahmed Mahâlî. *Tefsir-i Celâleyn*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.s.
- Şaban, Zekiyüddîn. *Usulü'l-fıkhi'l-İslâmi*. İstanbul: Mektebetü'l-Hanifiyye, t.s.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed. *Fethü'l-Kadir*. thk. Abdullah Umeyre, 5 Cilt. Halep: Daru'l-Vefâ, 1994.
- Şibli, Mevlana Şibli. *Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet*. çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Eser Neşriyat, 1977.
- Şimşek, M. Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 13. Basım, 2016.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'an'da Nesh Meselesi*. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 2, 1986, s. 239.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-eyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 26 Cilt. Kahire: Darü'l-Hicr, 2011.
- Tahîr Hânî. *Tenzihu âyi'l-Kur'ani ani'n-neshi ven'-Nüksân*, Cemaatü'l-İslamiyye, 2000.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kasım Muhammed b. Ömer b. Muhammed el-Harizmi. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. 5 Cilt. Riyad: Mektebetu Abikân, 1998.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedreddin Muhammed b. Abdullah el-Mısri. *el-Burhân fi 'ulumi'l-Kur'ân*. Beyrut: Darü'l-Marife, ts.
- Zühaylî, Vehbe, *et-Tefsirü'l-vecîz*, 1 Cilt. Dimeşk: Darü'l-Fikr, 2010.
- Zühaylî, Vehbe, *el-Vecîz fi usûli'l-fikh*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 2010.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-'Arabî, 1996.